

PRINCIPLES OF SYSTEMATIZING MEDICAL KNOWLEDGE IN IBN SINA'S *THE CANON OF MEDICINE*

Valijonova Shoxruzabonu A'loxon kizi,

CAMU International Medical University Student, General Medicine Program

Scientific Supervisor: **Burxonov I.M.**

Lecturer, CAMU International Medical University

Abstract

This article examines the principles used to systematize medical knowledge in Abu Ali ibn Sina's Al-Qanun fi al-Tibb (The Canon of Medicine) and its significance in the history of medicine. It analyzes the work's five-book structure, its classification of medicinal substances, and the progression from general medical principles to particular diseases and remedies. Special attention is given to the Latin translation of the text and its circulation in European medical education, illustrating how scientific knowledge was transmitted across languages and intellectual traditions.

Keywords

Ibn Sina, The Canon of Medicine, history of medicine, medical knowledge, medical terminology.

IBN SINO «TIB QONUNLARI» ASARIDA TIBBIY BILIMLARNI TIZIMLASHTIRISH TAMOYILLARI

Valijonova Shoxruzabonu A'loxon qizi,

CAMU xalqaro tibbiyot universiteti Davolash yo'nalishi –bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Burxonov I.M.**

CAMU xalqaro tibbiyot universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada Abu Ali ibn Sinoning «Al-Qonun fi-t-tib» («Tib qonunlari») asarida tibbiy bilimlarni tizimlashtirish tamoyillari va uning jahon tibbiyoti tarixidagi o'rni tahlil qilinadi. Asarning besh kitobdan iborat tuzilishi, dorivor

moddalarni tasniflashga oid ma'lumotlar va tibbiy nazariyadan muayyan kasalliklar hamda davolash vositalariga o'tish xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ibn Sino, «Tib qonunlari», tibbiyot tarixi, tibbiy bilimlar, tibbiy terminologiya.

ПРИНЦИПЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКИХ ЗНАНИЙ В ТРУДЕ ИБН СИНЫ «КАНОН ВРАЧЕБНОЙ НАУКИ»

Валижонова Шохрузабону Аълохон кизи,

Международный медицинский университет CAMU Студентка программы

«Лечебное дело»

Научный руководитель: **Бурхонов И.М.**

Преподаватель Международного медицинского университета CAMU

Аннотация. В статье рассматриваются принципы систематизации медицинских знаний в труде Абу Али ибн Сины «Ал-Канун фи-т-тиб» («Канон врачебной науки») и его значение в истории мировой медицины. Анализируются структура произведения, состоящего из пяти книг, классификация лекарственных веществ и последовательность изложения материала - от общих теоретических положений до описания отдельных заболеваний и лекарственных средств. Особое внимание уделяется переводу труда на латинский язык и его распространению в европейской медицинской образовании, что позволяет раскрыть значение межкультурной передачи научных знаний.

Ключевые слова: Ибн Сина, «Канон врачебной науки», история медицины, медицинские знания, медицинская терминология.

Kirish

Jahon tibbiyoti tarixida tibbiy bilimlarni to'plash, tartibga solish va avlodlarga yetkazish jarayoni muhim o'rin egallaydi. Inson organizmi, kasalliklar, davolash usullari va dorivor moddalar haqidagi tasavvurlar uzoq tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan.

Ushbu bilimlarning saqlanishi esa ularni yozma manbalarda qayd etish, tushunchalarni aniq ifodalash va muayyan tizim asosida bayon qilish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Bu jarayonda Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosi alohida ahamiyat kasb etadi. Uning «Al-Qonun fi-t-tib» asari o'rta asr tibbiyotining nazariy va amaliy masalalarini qamrab olgan yirik ensiklopedik manbalardan biri hisoblanadi. Asarda tibbiyotning umumiy qoidalari, inson organizmi, kasalliklar, dorivor moddalar va murakkab dori tarkiblari haqidagi ma'lumotlar o'zaro bog'liq holda bayon qilingan [1; 2].

«Tib qonunlari»ning tarixiy ahamiyati faqat unda keltirilgan ma'lumotlarning ko'pligi bilan belgilanmaydi. Asarning muhim xususiyati tibbiy bilimlarni muayyan tartibda joylashtirish, umumiy nazariy tushunchalardan xususiy masalalarga izchil o'tish va turli ma'lumotlarni yagona ilmiy bayon doirasida birlashtirishdan iboratdir. Bunday yondashuv tibbiy axborotni o'rganish, saqlash va undan foydalanish jarayonida muhim ahamiyat kasb etgan.

Mavzuning dolzarbligi tibbiyot tarixi bilan bir qatorda ilmiy til, terminologiya va bilimlarning madaniyatlararo uzatilishi masalalarini o'rganish zarurati bilan belgilanadi. Ibn Sino asarining turli tillarda tarqalishi tibbiy bilimlar muayyan hudud yoki til doirasida qolib ketmasdan, boshqa ilmiy muhitlarga ham kirib borganini ko'rsatadi.

Tadqiqotning maqsadi - Ibn Sinoning «Tib qonunlari» asarida tibbiy bilimlarni tizimlashtirish xususiyatlarini tahlil qilish hamda uning tibbiy merosni saqlash va xalqaro miqyosda tarqatishdagi ahamiyatini ochib berish.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- asarning tuzilishi va mazmuniy yo'nalishlarini tavsiflash;
- tibbiy ma'lumotlarni tasniflash va izchil bayon qilish xususiyatlarini aniqlash;
- dorivor moddalar haqidagi ma'lumotlarning asardagi o'rnini ko'rsatish;

- asarning lotin tiliga tarjima qilinishi va Yevropa tibbiy ta'limida tarqalishini yoritish;
- «Tib qonunlari»ning tibbiy bilimlar tarixi va ilmiy meros nuqtai nazaridan ahamiyatini baholash.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik va tahliliy usullardan foydalanildi. Tarixiy-qiyosiy usul «Tib qonunlari»ning Sharqda shakllangan tibbiy bilimlar hamda ularning keyingi davrlardagi tarqalishi bilan bog'liq xususiyatlarini o'rganishga xizmat qildi. Manbashunoslik usuli asarning tuzilishi va tarixiy ahamiyatini yorituvchi ilmiy hamda kutubxona kataloglaridagi ma'lumotlarni tahlil qilishda qo'llanildi.

Tahliliy usul yordamida asardagi bilimlarning tartiblanishi, umumiy tibbiy tushunchalardan xususiy masalalarga o'tish tamoyili va dorivor moddalar haqidagi ma'lumotlarning joylashuvi ko'rib chiqildi. Shuningdek, asarning lotin tilidagi nusxalari va Yevropa tibbiyotiga ta'siri haqidagi ma'lumotlar asosida ilmiy merosning tillararo uzatilishi masalasi o'rganildi [2; 3].

Tadqiqotning manbaviy asosini AQSh Kongress kutubxonasidagi «The Canon of Medicine» tavsifi, Utrext universiteti maxsus kolleksiyasidagi «Liber canonis medicinae by Avicenna» ma'lumoti hamda Encyclopaedia Iranica nashrida berilgan Ibn Sinoning G'arb tibbiy ta'limiga ta'siri haqidagi tadqiqot tashkil etdi [1–3].

Metodologik yondashuvda asarning tarixiy ahamiyatini uning davri va ilmiy muhiti bilan bog'liq holda baholashga e'tibor qaratildi. Shu sababli o'rta asr tibbiy qarashlari zamonaviy tibbiyotning nazariy va klinik mezonlari bilan aynanlashtirilmadi. Asar asosan tibbiy bilimlarni tashkil etish va ularni tarixiy sharoitda uzatish tajribasini o'rganish ob'ekti sifatida ko'rib chiqildi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

«Tib qonunlari» asarining tuzilishi va mazmuniy qamrovi

Ibn Sinoning «Al-Qonun fi-t-tib» asari besh kitobdan tashkil topgan. Unda tibbiyotning umumiy nazariy masalalari, sodda dorivor moddalar, muayyan a'zolar kasalliklari, umumiy kasalliklar hamda murakkab dori vositalariga oid ma'lumotlar qamrab olingan [1; 2].

Asarning besh kitobli tuzilishi tibbiy bilimlarni mazmunan bir-biri bilan bog'liq qismlarga ajratish imkonini bergan. Bu qismlar tibbiyotning nazariy asoslaridan boshlab, kasalliklar va ularni davolashda qo'llangan vositalargacha bo'lgan keng sohani qamrab oladi. Natijada tibbiy ma'lumotlar alohida-alohida qaydlar shaklida emas, balki o'zaro bog'liq mavzular tizimi sifatida bayon etilgan.

AQSh Kongress kutubxonasi tavsifida asarning ikkinchi kitobida o'simlik va minerallardan olinadigan taxminan 800 ta sodda dorivor modda, beshinchi kitobida esa 650 ga yaqin murakkab dori tarkibi haqida ma'lumot berilgani qayd etiladi [1]. Bu ko'rsatkichlar asarning farmakologiya tarixini o'rganishdagi ahamiyatini namoyon etadi. Biroq ularni zamonaviy farmakologiyadagi tasdiqlangan dori vositalari soni bilan tenglashtirish mumkin emas: mazkur ma'lumotlar o'rta asr tibbiy tasnifi va asar mazmunini tavsiflashga xizmat qiladi.

Tibbiy ma'lumotlarni tizimlashtirish tamoyillari

«Tib qonunlari»ning muhim xususiyatlaridan biri - ma'lumotlarni muayyan mantiqiy ketma-ketlik asosida joylashtirishdir. Asarda umumiy tibbiy tushunchalardan muayyan kasalliklar va dori vositalariga oid masalalarga o'tiladi. Bunday tartib o'quvchiga tibbiy bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish va ular o'rtasidagi aloqalarni anglash imkonini beradi.

Tizimlashtirishni uchta muhim jihatda ko'rish mumkin. Birinchidan, tibbiy ma'lumotlarni mazmun yo'nalishlari bo'yicha guruhlash orqali ularning izchilligi ta'minlangan. Ikkinchidan, umumiy nazariy masalalar bilan amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlik saqlangan. Uchinchidan, dorivor moddalar va

murakkab dori tarkiblari alohida kitoblarda yoritilishi orqali farmakologiyaga oid bilimlarning muayyan qismlari ajratilgan.

Bunday tuzilishni zamonaviy axborotni tashkil etish usullari bilan muayyan jihatlardan qiyoslash mumkin. Masalan, tibbiy ma'lumotlarni mavzularga ajratish, ularni tartib bilan joylashtirish va tegishli tushunchalar o'rtasidagi aloqani ko'rsatish bugungi ilmiy adabiyotlar va ta'lim resurslarida ham muhimdir. Lekin bu qiyos Ibn Sino asarini zamonaviy axborot tizimi bilan aynanlashtirishni emas, balki bilimlarni tashkil etishga doir umumiy tamoyillarni ko'rsatishni nazarda tutadi.

Dorivor moddalar haqidagi bilimlarni bayon qilish

«Tib qonunlari»da sodda dorivor moddalar va murakkab dori tarkiblariga alohida kitoblar ajratilgani asarning mazmuniy tashkil etilishida farmakologiyaga muhim o'rin berilganini ko'rsatadi [1]. Sodda moddalar haqidagi ma'lumotlarni murakkab tarkiblardan ajratish dorivor vositalarni turlari bo'yicha o'rganishga sharoit yaratgan.

Bu yondashuvni tibbiyot tarixidagi tasniflash tajribasining bir ko'rinishi sifatida baholash mumkin. Dorivor moddalar haqidagi bilimlarni muayyan guruhlariga ajratish ularni saqlash, taqqoslash va boshqa tibbiy ma'lumotlar bilan bog'lash uchun qulay bo'lgan. Shu bilan birga, o'sha davrdagi dorivor moddalar va davolash usullarini bugungi klinik samaradorlik hamda xavfsizlik mezonlari asosida tekshirilgan vositalar bilan tenglashtirish to'g'ri emas.

Asarning bu jihati zamonaviy tibbiyot ta'limi uchun ham tarixiy-metodologik ahamiyatga ega: ilmiy bilimlarni tizimli bayon qilish bilan birga, ularning qaysi davrga tegishli ekani va qanday dalillarga asoslanganini aniq ko'rsatish zarur.

Asarning tarjima qilinishi va xalqaro tarqalishi

«Tib qonunlari»ning tarixiy ta'siri uning mazmuni bilan cheklanib qolmagan. Asar arab tilidan lotin tiliga tarjima qilinib, Yevropa ilmiy muhitida ham o'rganilgan. Encyclopaedia Iranica ma'lumotiga ko'ra, lotincha Canon medicinae nomi bilan

tarqalgan asar XII asrning ikkinchi yarmida Jerar Kremonalik tomonidan Toledoda tarjima qilingan va keyingi asrlarda G'arbiy Yevropa tibbiy ta'limida muhim o'rin tutgan [3].

Utrext universiteti maxsus kolleksiyasida saqlanayotgan lotincha «Liber canonis medicinae» qo'lyozmasi asarning Yevropa qo'lyozma madaniyatidagi o'rnini o'rganish uchun muhim manbalardan biridir [2]. Qo'lyozma asarning lotin tilidagi shakli va uning kitobiy meros sifatida saqlanganini ko'rsatadi.

Qiziqarli tarixiy fakt. Ibn Sinoning tibbiy qarashlari Yevropa ilmiy muhitiga tarjima orqali kirib borgan va asar uzoq vaqt davomida tibbiy bilimlarni o'rganishda foydalanilgan manbalardan biri bo'lgan [3]. Bu holat ilmiy asarning boshqa tilga o'girilishi uning mazmunini yangi o'quvchilarga yetkazish, turli ilmiy an'analar o'rtasida aloqa o'rnatish va bilimlarning keyingi avlodlarga o'tishini ta'minlashda muhim omil bo'lganini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari «Tib qonunlari»ning ahamiyatini bir necha yo'nalishda talqin qilish imkonini beradi. Birinchi navbatda, asar tibbiy bilimlarni keng qamrovda birlashtirish va ularni muayyan tuzilish asosida bayon etish namunasi sifatida namoyon bo'ladi. Besh kitobdan iborat tarkib tibbiyotning turli sohalarini ajratib ko'rsatish bilan birga, ularni umumiy ilmiy manba doirasida birlashtiradi [1; 2].

Ikkinchi muhim jihat - ilmiy bilimlarning til va madaniyatlar o'rtasida harakatlanishidir. Asarning lotin tiliga tarjima qilinishi uning arab tilidagi asl ilmiy muhitidan tashqarida ham o'qilishiga yo'l ochgan. Jerar Kremonalik tarjimasi va asarning Yevropa tibbiy ta'limida tarqalishi Sharq va G'arb o'rtasidagi ilmiy aloqalarni o'rganishda muhim tarixiy dalil hisoblanadi [3].

Uchinchi jihat tibbiy terminologiya va yozma ilmiy bayon bilan bog'liq. Tibbiy bilimlarning saqlanishi faqat ularni qayd etishga emas, balki tushunchalarni ma'lum

tartibda ifodalash va ular o'rtasidagi bog'liqlikni tushunarli shaklda bayon qilishga ham bog'liq. Asarning tarkibiy tuzilishi va turli tillarda tarqalishi ilmiy matnlarning bilimlarni avlodlarga yetkazishdagi o'rnini namoyon qiladi.

Shu bilan birga, «Tib qonunlari»ni baholashda tarixiy yondashuvga amal qilish lozim. O'rta asr tibbiyotining ayrim nazariyalari va davolash usullari zamonaviy tibbiy tadqiqotlar talablariga mos kelmasligi mumkin. Shuning uchun asarning tarixiy va madaniy qiymati uning barcha tibbiy qarashlarini bugungi kunda amaliy qo'llash zarurati bilan tenglashtirilmasligi kerak.

Mazkur tadqiqotning chegarasi shundaki, tahlil asosan asarning umumiy tuzilishi, dorivor moddalarga oid ma'lumotlar va lotin tilida tarqalishiga taalluqli manbalar bilan cheklandi. Asarning alohida qo'lyozma nusxalarini matnshunoslik jihatidan solishtirish, tibbiy terminlarning turli tillardagi muqobillarini o'rganish va uning aniq o'quv dasturlaridagi o'rnini davrlar kesimida tahlil qilish kelgusi tadqiqotlar uchun alohida yo'nalish bo'lib xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Olib borilgan tahlil Ibn Sinoning «Tib qonunlari» asari o'rta asr tibbiy bilimlarini jamlash, tasniflash va izchil bayon etishning muhim namunasi bo'lganini ko'rsatadi. Asarning besh kitobli tuzilishi tibbiyotning nazariy asoslari, dorivor moddalar, kasalliklar va murakkab dori tarkiblariga oid ma'lumotlarni muayyan tizimga birlashtirgan.

Asarda sodda dorivor moddalar va murakkab dori tarkiblarining alohida yoritilishi tibbiy bilimlarni mazmun jihatidan guruhlashga bo'lgan e'tiborni namoyon etadi. Bu xususiyat asarni nafaqat tibbiyot tarixi, balki ilmiy axborotni tashkil etish va bilimlarni uzatish jarayonlari nuqtai nazaridan ham o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

«Tib qonunlari»ning lotin tiliga tarjima qilinishi va Yevropa ilmiy muhitida tarqalishi uning xalqaro ilmiy meros sifatidagi ahamiyatini belgilaydi. Asarning boshqa

tillarda o'qilishi tibbiy bilimlarning bir madaniy muhitdan ikkinchisiga o'tishini ta'minlagan tarixiy jarayonlardan biri bo'lgan.

Umuman, Ibn Sino merosini o'rganish tibbiy bilimlarning tarixiy taraqqiyoti, ilmiy tilning shakllanishi va yozma manbalarning avlodlar o'rtasidagi bilim almashinuvidagi o'rnini chuqurroq anglashga yordam beradi. Asarning bugungi ahamiyati uning o'rta asr tibbiyotini tizimli bayon qilish tajribasi va jahon ilm-fani tarixida tutgan o'rnini ilmiy asosda o'rganishda namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Library of Congress. The Canon of Medicine. AQSh Kongress kutubxonasi kolleksiyasidagi bibliografik tavsif.

URL: <https://www.loc.gov/item/2021667335/>.

2. Utrecht University, Special Collections. Liber canonis medicinae by Avicenna. URL: <https://www.uu.nl/en/special-collections/collections/manuscripts/medieval-medical/liber-canonis-medicinae-by-avicenna>

3. Weisser, U. Avicenna XIII. The Influence of Avicenna on Medical Studies in the West. Encyclopaedia Iranica, Vol. III, Fasc. 1, 1987, pp. 107–110. URL: <https://www.iranicaonline.org/articles/avicenna-xiii/>